

Милица Станишић, СТРАТЕГИЈСКЕ ВЕРТИКАЛЕ НОР-а ЈУГОСЛАВИЈЕ 1941-1945, ИСИ, Београд 1999.

Пред нама је особно историографско дјело историчара и војног писца М. Станишића. Аутор је себи поставио циљ "да се употпуни сазнање и слика о НОР-у и објективно сагледају његово мјесто, улога, карактер и начин вођења" (Предговор). Овако постављен циљ изискивао је широк тематски захват а то је видно из садржаја књиге, сачињене од пет поглавља: 1. *Узроци, околности и главни чиниоци побједи НОР-а*; 2. *Савезништво НОР-а и Социјалистичког Савеза*; 3. *Извори моћи и односи руководеће снаге устаника*; 4. *Стварање војске - историјски подвиг*; 5. *Ослободилачки или грађански рат*.

Књига се окончава језгровитим, јасним и прецизним Закључком, преведеним на енглески језик. Регистар имена обухвата 1162 личности.

Велики дио текста ове књиге посвећен је карактеру рата, који, познато је, садржи и исказује његову друштвену и војну суштину. Размишљања, закључци и ставови аутора о томе су нарочито актуелни јер се данас укрштају копља историчара управо на том питању. У последње вријеме све су присутнија и агресивнија гледишта која поричу ослободилачки и антифашистички карактер НОР-а, настојећи да се стручној и широј јавности наметне став да је то био грађански рат. Тиме се хоће да се рехабилитују домаће снаге које су поражене заједно са окупатором.

Позивајући се на историјско искуство Европе да у окупираним земљама није било грађанских ратова, Станишић је анализом стварности поробљене Југославије 1941. године показао да су се у њој тада битно измјенили друштвени односи. Говорећи о томе казује: "Став према окупатору је основни друштвени однос. Све друштвене групе (и појединци) морају се одредити према окупатору: на једној страни су они који помажу окупатору (квислинзи и колаборационисти и на другој страни они који су вољни да му на разне начине пружају отпор" (стр. 246).

Аутор о истом питању наставља: "Ако грађански рат под окупацијом посматрамо на теоријско-апстрактном плану, тада би до таквог рата могло доћи једино уз постојање два предуслова: да су обе сукобљене домаће снаге вољне да воде такав рат; и друго, да ниједна од њих не води оружану борбу против окупатора" (стр. 248). Познато је, руководство НОР-а са отпочињањем оружане борбе прокламовало је да је главни циљ НОР-а борба против окупатора до његовог коначног слома и ослобођења земље. Борба је покренута на платформи окупљања свих родољубивих и прогресивних снага. Међутим, последице пораза главнине партизанских снага у западној Србији и Шумадији, и њиховог повлачења у Санџак, вођство НОР-а се крајем 1941. го-

дине краће вријеме поколебало у спровођењу стратегијске линије, па је борбу против четничке колаборације почело да води са позиција класног радикализма (курс "љевичарења"). Увидјевши да таква политика наноси голему штету цијелом покрету, ЦК КПЈ је крајем марта 1942. године донио одлуку да се курс класног радикализма одстрани. У априлском броју "Пролетера" Тито је ту одлуку овако објаснио: "Али ми тај грађански рат нећемо. Ми хоћемо борбу против окупатора, ми хоћемо његово протјеривање из наше поробљене земље, ми хоћемо његово уништење" (276). То је био став и одговор да НОП не прихвата и да неће прихватити вођење грађанског рата.

У прилог својој тези да НОР није био грађански рат, аутор наводи и ставове влада западних Савезника према унутрашњим збивањима у Југославији. Располажући поузданим подацима, са више страна, да четници сарађују са окупатором и да је НОП главна снага која се бори против Италијана, Немаца и Бугара - Лондон и Вашингтон су постепено почели да мијењају став према њему. Рузвелт, Стаљин и Черчил донијели су одлуку на Техеранској конференцији (28. XI - 1. XII 1943) да признају НОВЈ за савезничку армију. У вези са тим аутор са правом закључује: "Извјесно је, ако би се у Југославији водио грађански рат западни Савезници би учинили све што је у њиховој моћи да подрже четнички покрет у борби за уништење партизанских снага" (254).

Аутор, као и већина научних радника који су се бавили проблематиком НОР-а, стоји чврсто на становишту да је то био ослободилачки антифашистички рат са елементима грађанског рата.

Аутор је на више мјеста у књизи казивао о контроверзном четничком покрету Драгољуба Михаиловића, о његовој улози, стратегији и тактици на бурној југословенској ратној сцени. Михаиловић, као творац четничке ор-

ганизације, определио се за "стратегију чекања", коју је здушно подржавала југословенска избјегличка влада. То је, у суштини, била пасивна и дефанзивна стратегија: према окупатору је изражавала лојалност, а борбу против њега не водити све до момента док Савезници на свјетским фронтима скрше фашистичке армије. Главни стратегијски циљ је био да се до тада очувају четничке снаге, које би у очекиваном моменту преузеле власт и предале је краљу и избјегличкој влади. Таква стратегија објективно је утирала пут сарадњи са окупатором и била је главно исходиште пораза четничког покрета. А кад је Дража почетком јесени 1941. године одбио Титов предлог о стварању заједничке војне команде за оба покрета, и кад је почетком новембра прогласио партизане за непријатеља број један - кидишући да их уништи - до сарадње са окупатором, по Станишићевом мишљењу, неизбежно је морало доћи. Јер, четничке снаге нијесу могле саме да униште партизанске, без помоћи окупатора и квислинга, а на другој страни окупатору је била потребна сарадња са четницима ради обезбјеђења стабилности окупационог система и због успешније борбе за уништење партизана. Обједињавао их је заједнички интерес. Стога је отпочела све интензивнија отворена или прикривена сарадња четника са окупатором и квислинзима. Отворена сарадња, пак, претворила је четничку војску у помоћну снагу окупатора за уништавање партизанског покрета. Са правом је аутор констатовао: "Метастаза колаборације разорила је биће четничког покрета, дисквалификујући га у земљи и у антифашистичком свијету" (288).

Кроз цијелу књигу је обрађивана улога и начин дјеловања КПЈ као руководеће снаге Народноослободилачке борбе. Она је била једина политичка снага у поробљеној земљи која је располагала вољом и спремношћу да поведе народ у оружану борбу против

окупатора и квислинга. Била је једина снага у раскомаданој земљи која је могла објединити борбу свих југословенских народа, и која је нудила обнову Југославије на принципу равноправности свих њених народа. КПЈ, на челу са Ј. Б. Титом, имала је довољно стваралачког духа да изгради концепцију и доктрину општенародног рата у поробљеној земљи. Имала је снаге и умијећа да створи масован и чврсто организован народноослободилачки покрет, који је имао задатак "да прикупи, мобилише и уједини за борбу све расположиве снаге народа, да развије и учврсти најшире облике учешћа маса у борби против окупатора" (46). Стварање бројне ослободилачке војске у скоро немогућим условима, са изразито офанзивном стратегијом, било је, сматра аутор, равно историјском подвигу. У НОР-у је погинуло 305.000 а рањено 425.000 бораца и старјешина. Комунисти су били у првим редовима борбе и нијесу жалили своје животе: У НОР-у је погинуло око 50.000 чланова КПЈ а само у војним јединицама око 70.000 чланова СКОЈ-а (62). Високо призна-

ње југословенским комунистима одао је велики државник Черчил, познати антикомуниста, кад је у британском парламенту 22. фебруара 1944. изјавио: "Комунистима припада част што су ударили темеље народном отпору".

Књига М. Станишића је веома успјело синтетичко дјело о НОР-у. Базира се на прворазредној документацији домаћег и страног поријекла (њемачког, италијанског, енглеског, партизанског, четничког и усташког). Написана је примјеном интердисциплинарног метода и обилује успјелим анализама и цјеловитим закључцима. Ова студија обogaђује историографију НОР-а. Књига инспирише и подстиче на размишљање научне раднике који се баве овом проблематиком, а може да буде од користи и онима који у многу чему преиспитују своје раније ставове и желе да их усагласе са садашњим критеријумима и политиком. Књига је и мајдан знања и поузданих података за ширу читалачку јавност. Свима њима препоручујем ову књигу. Штета је да није одштампана у већем тиражу.

Душан ЖИВКОВИЋ